

TÁR C Z A.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁBÓL.

A magyar tudományos Akadémia hadtudományi bizottságának múlt évi december hó 14-én tartott üléséről, múlt számunkban csak rövid tudósítást hoztunk, melyet most a következőkkel egészítettünk ki.

Az *évi jelentés* a bizottság működéséről mindenek előtt kiemeli, hogy a bizottság folyóirata, a «Hadtörténelmi Közlemények», a lefolyt 1891-ik évben negyedik évfolyamát befejezte s öt füzetben 46 nyomtatott ívnyi szöveget, öt arcképet és tíz térkép, vázlat és csatakép-mellékletet tartalmazott. A vállalat sikere minden tekintetben teljes s fennállása a jövőre nézve is biztosítottnak tekinthető. Előfizetőinek száma a 600-at meghaladta s így jövedelme nemcsak a folyóirat nyomtatási és kiadási költségeit, de sőt a folyóirat emelésére rendelt hadtörténelmi pályázat díját is fődözte. Az előfizetők legnagyobb része, mint eddig is, a honvéd tisztikar köréből került ki.

A honvédelmi miniszter úr Ő Nagyméltósága, ki a vállalatot fönnállása óta állandóan támogatja, a lefolyt évben is 100 példányt rendelt meg, melyek a honvéd csapatok könyvtárainak küldettek szét.

A *hadtörténelmi pályázat* (a bizottság által kiírt harmadik pályázat), melynek díja az 1891-ik évre 500 arany franc volt, ez évben is sikeres vala. A pályadíjat «A mezőkeresztesi csata» című munkájával dr. Komáromy András nyerte el.¹⁾

Zrínyi Miklós hadtudományi munkáiból, melyek az 1891-ik év elején kerültek kiadásra, a magyar honvédség tisztikara — a folyóirat

¹⁾ A pályanyertes mű közlését jelen füzetünkben kezdtük meg.

szerkesztősége útján — közel 150 példányt rendelt meg, minek folytán, a könyvvarusi úton való eladást is beleszámítva, a kiadott példányoknak fele már ez év folyamán elkelt.

Szécsi Mór és Balás György századosok, kik a bizottság által az 1866-ik évi *osztrák-olasz*, illetőleg *osztrák-porosz* háború katonai történetének megírásával bízták meg, munkáikat befejezték, minél fogva e művek legközelebb sajtó alá kerülnek.

A bizottság által kezdeményezett *hadtörténelmi múzeum* a megvalósulás elé most annál biztosabban néz, mivel az a kormány által a millenium ügyével hozatott kapcsolatba, és a nemzeti múzeum kérdéssel egyidejűleg nyer megoldást.

A bizottság jövődjé terveiből különösen fölemlítendők a javaslatok, melyek a *millenium megünneplésére írandó munkára* vonatkoznak. Az egyik javaslat szerint megírandó volna a *magyar nemzet ezer éves küzdelmeinek hadi krónikája*; e javaslat azon szempontból indul ki, hogy az ünnep nem csupán a honfoglalás emlékének, hanem egyszersmind a magyar nemzet ezer éves fennállásának ünnepe. A másik javaslat a *honfoglalás történetét* kívánja megírni, míg egy harmadik javaslat, tekintve, hogy a honfoglalás tényére vonatkozólag teljesen hiteles és kimerítő kútfőink nincsenek, a melyek nélkül pedig a honfoglalás története meg nem írható, azt ajánlja, hogy a bizottság az *Akadémia vállalatát* támogassa, és kiváltképen Bölcsh Leó taktikájának katonai commentálását vállalja magára.

Ez ügyben azonban végleges határozat még nem hozatott, az a legközelebbi ülésben kerül újból tárgyalás alá.

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

Jaicza fölmentése Frangepán Kristóf gróf által 1524-ben. A súlyos vereség, melyet a törökök a Szávánál 1523-ban szenvedtek,¹⁾ visszatartotta őket rövid időre a Szerémség elleni támadásoktól, de elősegítette azon elhatározásukat, hogy Jaiczát, melyet már oly sokszor hiába ostromoltak, hatalmukba kerítsék. A magyar hadügy rossz állapota, az őrségek csekély létszáma a végvárakban, a csekély gond, melyet a kormány azok szükségleteire fordított, végre pedig a magyar főurak egyenletlensége, a szultán előtt mind ismeretes volt és elérkezett-

¹⁾ Tomory győzelme Ferhát bég fölött, Nagy-Olaszínál.

nek, alkalmasnak vélte ez időszakot arra, hogy Jaicza elfoglalásával Bosznia még magyar uralom alatt álló részeinek, valamint Horvátországnak és Szlavóniának elfoglalását előkészítse. Ferhát bég utóda, *Chosrev* verbászi szandzsák pasa, továbbá *Szinán* mosztári és *Balibég* belgrádi pasák bízták meg e vállalattal.

A pasák 20.000 főt meghaladó sereget vontak össze, és nyolcz nehéz faltörőt, nagyszámú tábori ágyúkat és kisebb lövegeket hoztak magukkal.

Jaicza várában *Gyelethfy* bán volt a főparancsnok, a második bán *Horváth János*, az albán *Szedlak*, a várnagy *Osztroics*. Ezek, az ellenség tervéről idejekorán értesülve, a királyt tudósították és sürgős segílyt kértek. Egyidejűleg erőteljes ellenállásra készülődtek és a szomszéd bosnyák falvakból lisztet, gabonát, szarvasmarhát és egyéb eleséget hordattak a várba. De még mielőtt a vár ellátása befejeztetett volna, a törökök Jaicza alá érkeztek, a város déli oldalán állást foglaltak, fölállították ütegeiket és a tüzelést megkezdték.

Lajos király *Frangepán Kristófot*, ki Miksa császár szolgálatában magának a velenceiek elleni háborúban nagy dicsőséget szerzett, hívta meg, hogy a Jaicza fölmentésére küldendő csapatok fővezérletét vegye át. Miután Frangepán ezt elfogadta, a horvát bánok *Batthyány Ferencz* és *Karlovicz János* csapataikkal az ő parancsnoksága alá helyeztettek, ki is a sereget *Dubiczánál* vonta össze. Frangepán a tapasztalt vezéreket, *Kruzics* Pétert Kliszzából, *Orlovics* Györgyöt Zenggből, *Blágyay* György és *Zrínyi János* grófokat, továbbá rokonait, a *Frangepánokat*, jobbágyaikkal és dalmát hűbéres vitézeikkel együtt táborába hívta és *Baracs* Mátyás vránai perjeltől is segílycsapatokat kért; végre pedig a fegyverköteles nemességnek, csapataikkal egyetemben, a sereghez való csatlakozást parancsolta meg. Ez erélyes rendszabályok folytán a fölmentő sereg néhány nap alatt 16,000 főre szaporodott, s lövegekkel valamint élelmszerekkel jól el volt látva.

Frangepán Kristóf seregét a következő csatarendbe osztotta: Az elővédet *Batthyány* és *Karlovicz* bánok, saját csapataikkal képezték; ezt követték az összes lövegek és a kocsik az élelmi szerekkel; azután jött Frangepán maga a lovassággal, végre pedig a málhás állatok fődözésére rendelt gyalogság. Ebben a rendben indúlt meg a sereg *Dubiczától* és oly gyors menetben haladt, a mint azt a boszniai hegyek és erdők járatlan útai egyáltalán lehetővé tették. Hetedik nap érkezett a sereg Jaicza elé s attól csekély távolságra, északra a Verbász mellett, tábort ütött. A következő reggelen egy erős lovas hadtest tört ki a török táborból és a magyar sereghez közeledett. Harcz fejlődött ki s a törökök tetemes veszteséggel

visszaverettek. — Frangepánnak most tudomására jutott, hogy Jaiczában már kenyér és élelmi szerek hiánya uralkodik. Alkalmat keresett tehát, hogy a várba készleteket juttasson és a következő napra az ellenséges tábor megtámadását határozta el. Seregének egy részét a tábor és málna földözésére hátra hagyta, míg a főerőt félhold alakú csatarendbe állította föl. Kruzics Péter vezényelt a balszárnyon, és a Verbász balpartján, a városhoz közelebb állott. A tulajdonképeni támadó erőt azonban a Battyány és Karlovicz által vezetett jobbszárny képezte s Kruzics feladata az volt, hogy míg a törökök a harc által lekötöttnek, addig a várba élelmiszerekkel és lőporral terhelt állatokat vigyen be.

A fölvonulás befejezte után a jobbszárny-had Jaiczától nyugotra, egész az úgynevezett Királymezőig és kertekig hatolt előre s innét a déli síkság felé fordult, hol a török tábor állott, míg Kruzics a város felé vonult. Alig vették észre a törökök a magyarok közeledését, midőn nagy zavarban kisérték a táborból és a harc kezdetét vette. A törökök a magyar csatavonalat áttörni és az a mögött a várba vonuló eleség-oszlopot a várcestől elzárni igyekeztek. De mindenütt visszaszorítottak. A harc már több mint három órája tartott, midőn a helyőrség a városból és a várból kirohanást intézett; a törökök két oldalról lévén megtámadva, nagy veszteség mellett teljesen visszaverettek. Kruzics háborítatlanul bevonult a várba, az élelmi szereket, lőport és fegyvereket (száz puskát) otthagya, minek megtörténtével csapataival és a teherhordó állatokkal a táborba visszatért. Miután a harc célja el volt érve, Frangepán azt tovább nem folytatta és a Királymezőn táborba szállt.

A törökök azt hitték, hogy Frangepán csakis a várnak élelmi szerekkel való ellátását szándékolta, és ezt elvégezvén, seregét vissza fogja vezetni, s reménykedtek, hogy elvonulása után a várat erővel, csellel, vagy szerződéssel mégis bevehetik. Így tehát a vár lövetését, valamint az ostrommunkákat tovább folytatták. De Frangepán elhatározta, hogy a helyet teljesen fölmenti.

A magyar sereg a Királymezőn oly közel állott az ellenséges táborhoz, hogy minden hang és zöreje kölcsönösen áthallatszott. A lovak is mindkét részről a Verbász vizében lőnek megítatva, mi naponta kisebb-nagyobb harcokat idézett elő. A törökök netáni támadása esetén Frangepán, seregének hangulatából ítélve, biztos győzelmet remélt; de az esetben, ha az ellenség nem támadna, ő maga akarta ezt tenni, mert híret vette, hogy a török gyalogság, a szedett-vedett népek gyakori szokése által, erejéből napról-napra veszít.

A királymezei ütközetet követő negyedik napon Frangepán tudtára adta a seregnek, hogy másnap reggel csatára indul. Még a nap nem

kelt föl, midőn a trombiták és harsonák jelt adtak az indulásra. A törökök meghallották e jeleket, és bizonytalanságban, vajon ez a magyarok elvonulását avagy támadását jelenti-e, fegyvert fogtak és minden eshetőségre készen állottak. A mint a hajnal hasadt, megpillantották a magyar sereget, kiterjedt vonalban — középen a gyalogság, két szárnyán a lovaság — gyors lépésben előrehatolva s ekkor a törökök is a tábor elé nyomultak. De a magyarok már annyi tért nyertek, hogy a törököknek a harc-felállításra hely alig maradt, és Chosrev pasa a legnagyobb fáradtsággal is alig tudott a sorokba némi rendet hozni.

A magyarok csakhamar betörték a törökök sűrű csoportjaiba, és mindkét oldalon, változó szerencsével, több órán át tartó makacs küzdelem folyt. Frangepán azonban, igen czélszerűen, két tábori ágyút vontatott föl a legközelebbi magaslatokra, s onnan a törökök baloldalát lövetve, ott tetemes veszteséget okozott. Chosrev bég egy rokonát, ki egyszersmind első segédtsíztje volt, szintén egy ágyúgolyó találta s lovával együtt halva rogyott le, mi a török táborban nagy ijedtséget okozott. — Frangepán hangja ekkor túlharsogta a harcot: «Már kezünkben a győzelem, ne lankadjatok!» Így buzdította harcosait; így tettek a többi vezetők is; hol a harc ingadozott, ott közbeléptek és szóval és tettel bátorították a vitézeket. Végre az ellenséges zászlóvivők megölettek és a zászlók elfoglaltattak. A törökök ekkor hátrálni kezdtek, s nemsokára csoportonként menekültek a felső Verbászon és a Pliván át, míg utoljára az egész sereg futott és menekült a hegyek közé. Chosrev és Balibég jól ismerték a vidéket és sokakat szerencsésen megmentettek. Szinán pasa, kinek lovát kilőtték, a magyarok által üldöztetvén, már nem bírt magának lovat keríteni s gyalog, könnyen meg is sebesülve, úttalan erdőségeken sokáig barangolt, míg végre csapataihoz visszajutott. Számos halott és sebesült török földte a csatateret. A taborok, lövegek, nagymennyiségű élelmiszer, sátrak és minden málha a győzők kezeibe került.

Frangepánnak nem volt szándéka, hogy az ellenség a felső Verbászon túl is üldöztesse; eleget vélt tenni, midőn a várat még élelmi és lőszerekkel is jól ellátta; de azon vezéreknek, kik az üldözést folytatni akarták, azt nem tiltotta meg, minek folytán a következő napokon még sok török esett fogságba. A magyarok közül kevesen estek el, de sokan megsebesültek. A zsákmány nagy része a királynak küldetett, köztük Chosrev bég pompás kézi hímzéssel ellátott sátra és 60 zászló, továbbá az elfogott trombitások és harsonások. Az elfoglalt lövegek Jaicza várába vitettek.

Ezek után Frangepán a sereget Horvátországba vezette vissza. A király őt a háromszoros győzelemért, dícsérettel és ajándékokkal hal-

mozta el és «Dalmácia, Szlavonia és Horvátország védelmezője» címmel ruházta föl. Batthyány, Karlovicz és a többi vezérek is részint birtokokkal¹⁾, részint hivatalokkal és pénzadományokkal jutalmaztattak meg.

Kovács J.

A hajdúk Lippa alatt 1644-ben. E folyóirat utolsó füzetében megemlékeztem Dampierre hajdúinak Bocskayhoz való átpártolásáról az álmosdi ütközetben. Ugyan-e hajdúcsapat az álmosdi ütközetet megelőzőleg egy kiválóan nevezetes vállalatot hajtott végre, melynek lefolyása a következő volt:

Concin Kristóf, császári alezredes, Nagyváradról 1604 július 27-én a felsőmagyarországi, Kassán székelő, főparancsnoknak, Belgiojoso Jakab grófnak, jelentést tett arról, hogy a Lippa körül lévő törökök ez erősséget megrohanni és bevenni szándékoznak.²⁾

Erre Belgiojoso augusztus 17-én elrendelte, hogy Lippa vára élelemmel elégségesen elláttassék.³⁾

E közben a törökök a vár megrohanását megkísérelték, de vállalatuk a vár vitéz parancsnoka, Rákóczy Zsigmond, előrelátása folytán, kudarcot vallott; Rákóczy, ki magát már májusban egy csata alkalmával, midőn a bácsi béget két szolgájával együtt elfogta,⁴⁾ kitűntette, ez úttal súlyosan megsebesült.⁵⁾

Belgiojoso, miután a törökök Lippa elleni komoly támadó szándéka mindinkább nyilván való lett, csapatainak a Tisza mentén, Tokaj és Rakamaznál való összpontosítását és a szorongatott vár fölmentését határozta el.

Szeptember 8-án az összpontosítás a két táborban be volt fejezve, mi által Belgiojoso egyrészt Bocskay István ellenséges szándékát, másrészt pedig a törököknek a Maros mentén előrelátható támadását megátolni igyekezett.⁶⁾

¹⁾ Batthyány ekkor kapta Újlaky Lőrincz örökségéből Németújvárt.

²⁾ Cs. és kir. hadi tan. kiad. jkv. 1604 No 184.

³⁾ Ugyanott, 1604 No 17.

⁴⁾ Belgiojoso parancsa Rákóczyhoz, a foglyok fölküldése érdekében. Ugyanott, 1604 No 10.

⁵⁾ Az egykorú Fugger-krónika (Relationes Fugger, a cs. és kir. udvari könyvtárban) helytelenül Rogazzi Lászlónak uevozi.

⁶⁾ A török főerőnek a Duna völgyében történt előnyomulásából következtethető volt az is, hogy egy részök a Tisza mentén Tokaj és Nagyvárad felé veszi útját.

Lippa, mely Temesvártól 37-9 kilométer távolságra esik, falakkal és egy vízzel telt árokkal volt körítve, közepén pedig a négy bástyával megerősített és árokkal körülvett vár emelkedett.¹⁾ Lippa a magyar történelemben már gyakran játszott volt szerepet.²⁾

Mint már említettük, Belgiojasonak eltökélt szándéka volt az esetben, ha a vár megtámadtatnék, annak fölmentését eszközölni. Hogy az ellenség szándéka felől biztos tudomást nyerjen, gróf Duval Dampierre Henrik³⁾ ezredest 500 magyar hajdúval Lippa irányában előküldte, hova azok szeptember 17-én meg is érkeztek.⁴⁾

Dampierre Rákóczy Zsigmonddal összeköttetésbe lépve, ettől megtudta, hogy a becskerei és temesvári pasák közbenjárása mellett a törökök Bethlen Gábort Erdély fejedelmi székébe akarják emelni, mely célra mintegy 4000 főnyi sereg áll rendelkezésükre. Továbbá, hogy e célból már mindkét pasa a Temes melletti táborba vonúlt.

A török tábor felé végrehajtott kémszemle alkalmával Dampierre meggyőződött arról, hogy a törökök csak igen hiányos óvó intézkedéseket tettek és így gyors elhatározással döntő csapást lehetne reájuk mérni.

Ennek folytán szeptember 18-án tanácsot tartott hajdúival, a vállalat módja és körülményei felől. E tanácskozás, bármily különösnek is tessék ma, az akkori viszonyok között, a csak lazán összefűzött, fegyelmet alig ismerő harcznéppel egészen természetes volt; meg kellett a vezetőnek még arról is győződnie, vajjon a katonák szívesen vállalkoznak-e és beleegyeznek-e a kiviteli módzataiba. Ez alkalommal még a zsákmány és osztály kérdése is tisztába hozatott.

Dampierre előbb a becskerei pasa és Bethlen Gábor táborát akarta egy jól előkészített megrohanással meglepőleg megtámadni. Ehhez képest

¹⁾ E hely megerősítését Brandenburi György örgróf kezdte meg (Abel, Poroszország és Brandenburg államtörténete, 7. rész 349 lap).

²⁾ Utalunk az 1528, 1542, 1552, 1595 és 1603-ik évekre, a mikor a város ismét a magyarok kezébe került, eltekintve a későbbi eseményektől az 1614, 1688, 1693, 1695 és 1716-ik években, egész a paszarovitzai békéig.

³⁾ Dampierre később a 30 éves háború folyamán is kitüntette magát és Pozsonynál 1620 október 9-én esett el, hol a mezitlábások templomában van eltemetve. Archiv für Geschichte, Staatenkunde stb. XVIII. évfolyam, 57. lap.

⁴⁾ Az indulás napja, valamint a menet vonala, nincsenek közelebről megjelölve, de a távolságot tekintve, valószínű, szeptember 12-ike előtt nem indulhattak útjuk.

a hajdúk *szeptember 19-én*, két órával napkelte előtt, egész csendben az ellenséges tábor elé vonultak és a tervezett rajtaütés annyira sikerült, hogy a törökök rövid védelem után táborukat elhagyni, tetemes veszteséggel futni és Temesvár falai alatt menekülést keresni voltak kénytelenek. A hátrálásnál a törökök és az erdélyiek nagy része a Temes mocsáros medrébe szorítottatott, hol sokan közülük halálukat lelték.

A temesvári pasa küldött ugyan segílyt a harcolóknak, de az már oly későn érkezett az ütközet színhelyére, hogy a harcz eredményére befolyást többé nem gyakorolhatott s szintén visszaszorítottatott.

A zsákmány két zászló (az egyik, a nagy, drága vörös kettős selyem tafotából készült), 1000 ló, tetemes összeg készpénz, ezüst ékszerek stb. volt; az értékek a hajdúknak fizetés gyanánt átengedettek.

A szerencsés kimenetelű harcz után Dampierre csapataival a Temes partjai mellől elhúzódott s miután az ellenség visszavetése folytán Lippát többé veszély nem fenyegette, *Gyula* vára előtt foglalt állást. Itt portyázó és az árkokban elrejtőzött török különítményekkel találkozott, melyeket rövid küzdelem után szétvert.

Miután Dampierre meggyőződött arról, hogy a várba be nem hatolhat, a külvárosokat fölgyújtatta és menetét folytatván, *szeptember 25-én* csak csekély veszteséggel a császári táborba bevonult.

Az elfoglalt zászlókat Dampierre Belgiojzonnak ajánlotta föl, ki azokat viszont II. Rudolf császárnak küldte meg.

Ha tekintetbe vesszük a távolságot — több mint 300 kilométer — melyet ez a gyakorlatlan, többé-kevésbbé fegyelmetlen, hiányosan felszerelt és öltözött¹⁾ és a lehető legrosszabbul ellátott csapat, kipszúrtított vidéken, úttalan, helyenkint mocsáros úton, négy folyamon átkelve — a három Körös és a Maroson át — harcz és küzdelem között, a legnagyobb elővigyázat mellett oda és vissza 12—14 napnyi rövid idő alatt megtett, úgy ez oly kiváló cselekményt képez, mely bámulatot érdemel és egyúttal csattanós bizonyítékát adja annak is, hogy már abban az időben is tudtak jól menetelni.

Ennek az emlékét fölidézni volt czélja e néhány sornak, melyekkel azonban nem azt akarjuk bizonyítani, hogy a legénység menetelő képességét folytonos gyakorlat által még fokozottabb mértékben ne kellene és

¹⁾ A magyar hajdúk többnyire közönséges módon, póriasan, voltak öltözve, rövid puskákkal, melybe a lövedékek gyakran nem is illettek, kardokkal és csákányokkal valának fölfegyverezve, vállukon pedig daróc köpeny csüngött.

ne lehetne fejleszteni ; sőt ellenkezőleg ez nagyon is szükséges, de a jelen körülmények között még más tényezőnek, a katona erkölcsi erejének, kell közreműködnie, hogy nagyobb eredményeket érhessünk el.

Gömöry G.

La Santa Militia. A XVII. század elején Olaszországban egy kezdetben sokat ígérő, de később nagyobb eredmény elérése nélkül föl-oszlott lovagrend alakult, melyről az évkönyvekben gyakrabban olvasunk s melyről megemlékezni azért véltük czélszerűnek, mert tagjai közt *magyarok* is valának.

A római katholikus vallás védelme céljából három *Petrignani* testvér, olasz nemesek, 1617-ben Spello-ban, Olaszországban nemzetközi lovagrendet alapított, melynek tagjai a szent Szűz szeplőtlen fogantatásának és Szt. Mihály lovagjainak nevezettek (Ordo et Religio de Sancta Militia beata Maria Virginis et St. Michaelis).

A rend három osztályra volt tagozva : a lovagok, a káplánok és a fegyverhordók osztályára ; a rend már fönnállásának első évében ideiglenesen megszűnt, a következő évben azonban újra föléledt, miről a következőket olvassuk : «Jean Baptist de Petrignan (Petrignani) l'un des trois frères, qui avaient dressé le premier projet, était venu en France au commencement de l'année 1618 pour le publier ; passa ensuite à la cour de l'empereur et conjointment avec Charles de Gonzaga de Clever Duc de Nevers et Adolf comte d'Althan il institua l'ordre de la conception». ¹⁾

Ugyanis a szent Szűz és szent Mihály oltalma alatt Ferdinánd mantuai herceg, Gonzaga Károly Nevers herceg, a Szász-Lauenburgi herceg, Radzivil herceg és Althan Adolf gróf Olmützben, Morvaországban egy új lovagrendet alapítottak, melyet «Sancta Milita de la Conception Maria» vagy «Virginis Anunciatae et Christianae Militiae»-nek neveztek. Az első ünnepélyes, hogy úgy mondjuk «alakuló ülés», Bécs mellett (ismeretlen helyen) tartatott s a lovagok fölvétele és fölszentelése 1619 márczius 8-án Bécsben ment végbe.

Az első ízben fölvavatott különféle nemzetiségű és állású 29 lovag közt két magyar nevével is találkozunk ; ezek *Homonnay György* országbíró és *Kendy* (Kende) István. Továbbá tagok valának : Opalinsky Lukács, szepességi (alkalmasint lengyel) várnagy Magyarországbán, Radul oláh, Henrik Gyula Szász-Lauenburgi, Korsky Sámuel, Radzivil Albert, Lubomirsky Szaniszló hercegek, János Vincze Arch (Arco) grófja, Duval

¹⁾ Helyot, Histoire des ordres. Paris, 1714—1719. 8 volumes.

Dampierre Henrik gróf tábornok, János Kristóf puchheimbi gróf, Savoya Manó Villars örgrófja, Lajos Rouillac örgrófja, Petrasky Miklós oláh vajda, Ábrahám Mirova-i örgróf, Conopaskhy János gróf, Erasmus St. Stephano grófja, Tetznel (Tegnagel) Ferencz, Liesnewolsky Pál, Geysberg Frigyes, Sparr Guztáv báró, Marcus Antonius Scotus Dagaran gróf, Tanorsky Péter, Strassoldo Márton báró, Branisky Péter Rusca grófja, Oppersdorf Rudolf báró, Neuhauser Gáspár, Spaner Pál báró, Saldern Burkhárd.

A fölvételi szertartás abból állott, hogy a jelöltek, kik először templomba mentek, az isteni tisztelet után egy szabad ég alatt kiterített nagy szőnyegre körben letérdeltek, újra imádkoztak, az ima elvégzése után fölálltak, kardjaikat kihúzták, a levegőben keresztvágásokat tettek, aztán a kardokat hüvelybe rejtve ismét letérdeltek, két ujjukat az evangéliumra téve megesküdték, hogy minden hitelent üldözni és a katolikus vallást oltalmazni fogják.

Ezután ismét a templomba mentek, hol mindegyikük egy arannyal hímzett keresztet, közepén egy Mária-képpel, kapott, melyet fehér köpenyeiken kelle hordaniok.¹⁾

A fölvétel föltétele a nemesség vagy 200 tallér fizetése volt; polgáriak is fölvétettek, ha a rendnek nevezetes szolgálatokat tettek, alapítványokat tettek és Szt. Ferencz szabályainak magukat alávetették.

Kötelességeik közé tartoztak a mindennapi imák, továbbá könyöradományok nyújtása, betegek látogatása, foglyok segélyezése, özvegyek és árvák védelme, az oltári szentség kísérete ha az haldoklóhoz vitetet továbbá minden nap mise hallgatása.²⁾

VIII. Orbán pápa 1623 február 11-én a rendet megerősítette és azt «Christiana Milita»-nak nevezte. Egyidejűleg Gonzaga Károly Nevers hercegnek a keresztet is adományozta,³⁾ mely kék email-ból volt s négy végét ismét négy kereszt képezte, közepén egyik oldalon Mária fogantatásának, másik oldalon Szt. Mihálynak képével. A kereszt kék szalagon függött és a nyakon volt hordandó. A fehér köpönyeg gallérjára ugyanazon jelvény volt reávarrva.⁴⁾

¹⁾ Viol. Bellus I. c. pag. 104. Theatr. Europ. tom I. pag. 290. Grammondus lib. V. hist. pag. 280. Cluverius. Épit. pag. 278.

²⁾ Entwurf der Ritterorden, pag. 130—133. Biedefeld: Geschichte und Verfassung der Orden. Weimar, 1839—1844.

³⁾ Spondanus A. C. I. cap. § 14. pag. 148.

⁴⁾ Perrot, Collection historique des ordres de la chevalerie etc. Paris 1828. Schulze, Chronik der Orden, Berlin 1855. Ackersmann, Ordensbuch sämtlicher in Europa blühender und erloschener Orden. 1855.

A rend jelvényeire nézve az adatok különben eltérők; így Helyot azt mondja: «de leur manteau qui devait être blanc, une autre croix de satin bleu bordée d'argent, au milieu de laquelle serait une ovale, dans laquelle il y aurait un chiffre composé d'un S et d'un M, couronnées avec ces paroles à l'entour: In hoc signo vinces. Autour de l'ovale, entre les quatre branches de la croix, il devait y avoir 12 rayons d'argent, trois de chaque côté, pour représenter les douze apôtres; sur chaque branche de cette croix il devait y avoir aussi 9 autres rayons d'argent pour marquer les 9 chœurs des anges. Les branches devoient se terminer en fleurs de lis, pour signifier que cet ordre était institué en l'honneur de la Sainte Vierge».

Megemléksre méltó még a rend zászlója, mely alá a tagoknak gyülekezni kellett. Egyik oldalán Krisztus keresztjét, a másik oldalán a már fönt leírt rendi keresztet viselte.

A rend nem soká állhatott fenn, különös tevékenységéről sincs öljegyzve semmi; minden valószínűség szerint 1626-ban már fölözött.

G. G.

Katonai vezényszók 1797-ből. Igen rövid egybefoglalása csupán az elkerülhetetlenül szükséges komandoknak, a Tiszántúl való *in surrectionalis* katonaság számára.

1. A lóra való felülésről s leszállásról:

Vigyázz! lóra ülünk. — Ül fel. — Igazodj. — Vigyázz! leszállunk. — Szállj le!

2. A midőn a sorok megvizsgáltattak:

Vigyázz, sort nyitunk! — Első két sorok előre. — Mars.

3. A karddal való bánásra:

Vigyázz, kardot ránts! — Tedd el a kardot!

4. A pisztolyokkal való bánásra:

Vigyázz, pisztolyal tüzelünk. — Nyulj a jobb pisztolyhoz. — Készülj. — Céllozz. — Töltés. — Tedd vissza a pisztolyt. — Nyulj a bal pisztolyhoz. — Készülj. — Céllozz! — Tüzet! — Tedd vissza a pisztolyt.

5. A katonai mozdulásokra:

Vigyázz, egész sorral szembe indulunk. — Lépést. — Ügetve. — Vágtatva. — Megállj. — Igazodj.

Vigyázz, szakaszonként jobbra indulunk. — Szakaszonként jobbra fordulunk. — Mars. — Megállj. — Vigyázz, balra sort formálunk. — Mars. — Megállj. — Balra igazodj. — Vigyázz, szakaszonként balra indulunk. — Szakaszonként balra fordulj. — Mars! — Megállj. — Vigyázz,

jobbra sort formálunk. — Jobbra fordulj. — Mars. — Megállj. — Jobbra igazodj.

Vigyázz, szakaszonként jobbra indulunk. — Szakaszonként jobbra fordulj. — Mars. — Megállj.

Vigyázz, balra húzódunk és egyenes sort formálunk. — Mars. — Megállj. — Igazodj.

Vigyázz, szakaszonként balra indulunk. — Szakaszonként balra fordulj. — Mars. — Megállj.

Vigyázz, jobbra húzódjunk és egyenes sort formálunk — Mars. — Igazodj.

Vigyázz, soronként fogunk jobbra indulni. — Fél jobbra. — Mars.

Vigyázz, soronként fogunk balra egyenes léniát formálni. — Mars. — Igazodj. — Vigyázz, soronkint fogunk balra indulni. — Fél balra. — Mars.

Vigyázz, soronkint fogunk jobbra egyenes léniát formálni. — Mars. — Igazodj. — Balra (vagy jobbra) húzódj egyenesen. — Mars.

Vigyázz, rajta hajtunk ügetve. — Vágtatva. — Mars, mars, mars. — Megállj, vigyázz!

Jegyzések.

1. Leginkább az úgynevezett *kereszttrájas*-okban nemcsak lóháton, hanem gyalog is szükséges legyen szorgalmasan gyakorolni magát, melyet a katonaságból kilépett lovas legények megmutathatnak és érthetőképen elő is adhatnak.

2. A katonaság három sorba fog állani, szükséges azokhoz képest, hogy kiváltképen abban gyakoroltassék, hogy mindéig egyenes léniában álljon ezen katonaság; azt is leginkább ajánlani kell, hogy akkor midőn sorokban áll, ne mozdúljon s ne is beszéljen, hanem a komandószókra igen figyelmezzon és vigyázzon, a fő- és altisztek pedig az ide rekesztett planumnak mutatása szerint helyöket választathatatlanul megtartani köteleztetnek.

3. Szükséges tovább, hogy fordulásokba és előmenésekbe főlebb említettett planum szerint, még pedig legelőször is gyalog és csak azután, mikor belé tanulnak, lóháton szorgalmasan gyakoroltassanak, a mellett arra is vigyázzon, hogy ha kolonokban menni kell, a kívántatott egymástól való távullétül szorosan megtartassék. De arra leginkább az használ, ha minden személy amint már főlebb is említettett, a sorokba a legnagyobb hallgatásban marad és egyedül a komandó-szókra figyelmez. Hasonlóképen magában értetődik az is, hogy a puskák töltésére minden katonát érthetőképen taníttatni kell, és abban mindenik szorgalmasan gyakorolja magát. Mind azon-

által a *keresztvadások* mindenekfölött ajánltatnak, mivel ezen viaskodásnak módja a magyarok természetével leginkább egyez.

4. Megkívántatik, sőt szükséges az, hogy a puskavesszők mind vasból, nem pedig fából legyenek.

Sign. Nagy-Kálló die 24. apr. 1797.

Splényi Gábor, distr. generalis.

Splényi II. Gábor (Nagy-Iván: Magy. családok X. 336 szerint) 1791-ben Szabolcs vármegye főispánja lett, különben derék katona is volt; a Rajnánál egy ideig ő volt a hadsereg vezére a francziák ellen; 1795 óta valóságos belső titkos tanácsos, utóbb Olmütz vár parancsnoka volt. Meghalt 1818-ban.

A fent közölt vezényszavak Szabolcs vármegye insurgenseinek katonai begyakorlására szolgáltak, és valószínűen magától Splényitől vannak, a mi azoknak különös értéket is tulajdonít.

Iványi István.

Brescia elfoglalása 1796-ban. Bonaparte Napoleon az 1796-ik évi olaszországi háború első részében, a lombardiai hadjáratban, kiszorította az osztrákokat egész Olaszországból, kivéve Mantuát, melyet most ostrom alá fogott. A fölmentő kísérletek közül, mert Ausztria Mantua segélyével egész Olaszországot visszanyerni remélvén, e hely fölmentésére minden lehetőt elkövetett, az elsőt Wurmser indította meg, s jobb oszlopa, a Chiese völgyén lefelé hatolva, július 30-án elfoglalta a francziáktól Bresciát. E művelet, mely majd kizárólag *magyar csapatok*-kal hajtatott végre, a következőkép folyt le.

Az oszlop elővéde, mely egy Devin zászlóaljából, egy Mahony vadász századból és két század Wurmser huszárból állott, július 29-én este későn érkezett Brescia alá s a parancsnok, *Klenau* gróf ezredes szándéka az volt, hogy a várost 30-án hajnal hasadtával megrohanja.

Július 30-án reggel tehát a vadászokat *Mórocz* százados parancsnoksága alatt, továbbá egy Devin gyalogosokból álló önkéntes osztagot, melyet *Vlasics* hadnagy vezényelt, a Le Pile kapu felé előre küldötte, míg maga a huszárokkal és a zászlóalj zömével nagyobb távkozra követte őket.

A továbbiakra nézve terve az volt, hogy a huszárok egy fél százada a várost jobbra, egy másik fél százada pedig balra megkerülve, a francziák La Fiera nevű táborhelye felé tartson; a zászlóaljából két század a kapuk és mellvédek megszállására volt szánva, a még fenmaradt négy század pedig és egy század huszár egyelőre a városon kívül, a magaslatokon és útakon volt föllállítandó.

Abban a pillanatban, midőn a francia őrség *Mórocz* százados köze-

ledését észrevette — 10 órakor délelőtt — Klenau ezredes Dezericzky főhadnagyot 30 huszárral hirtelen előre ugratta, hogy a Le Pile kaput gyorsan hatalmába ejtse. De a francia őrség azt még idejekorán becsukhatta, mire néhány, fejszével ellátott huszár a lórlól leugrott és megkísérelte a kaput bedönteni. Mindjárt utána Morócz százados a vadászokkal és Vlasics hadnagy is az önkéntesekkel gyors futásban oda érván, közös erővel a kapu elpusztításán fáradtak, s néhány perc alatt az út csakugyan meg volt nyitva.

Dezericzky főhadnagy azonnal behatolt a kapun, áttört a következő mellvédeken s a 30 huszár körülnyargalt az egész városon, mindenütt rémületet terjesztve és zavart okozva az ellenség között. A vadászok és önkéntesek is, oly gyorsan a mint csak tehették, követték a huszárokat és a mellvéd legfontosabb pontjait megszállták. — A francia őrség egy része eközben a La Fiera táborhelyen összegyűlt. De még mielőtt rendbe jöhettek volna, Steingruber százados az időközben már egyesült huszár-századdal közéjük rontott és rövid ellentállás után szétverte őket. Csak néhány lövés történt összesen, melyek közül egy azonban Sommer főhadnagyot, az egyik huszár félszázad parancsnokát, halálosan megsebesítette. A városban lévő francziák a Bergamoi kapu felé menekültek. De itt Dezericzky főhadnagy már megelőzte volt őket és a kijárást elzárta; most Steingruber százados szintén oda sietett, mire az ellenség fegyvereit eldobta és magát föltétel nélkül megadta. Az egyes osztagok, melyek a házakban még ellentállást kíséreltek meg, a benyomuló Devin zászlóalj által könnyen legyőzettek.

Klenau ezredes a kapukat és mellvédeket a gyalogság által erősen megszállatta. Erős huszár-őrsöket állított föl a Bergamo, Crema és Cremona felé vezető úton, míg egy huszár-osztályt Ponte San Marco felé tolt előre.

A magyar csapatok vesztesége e vállalatnál három halott és 11 sebesült volt, míg az ellenség részéről három tábornok, két segédtiszt, négy ezredes, hat katonai hivatalnok, továbbá négy század gyalogság, a 15. vadász-ezred egy osztálya, összesen 30 tiszt és 700 ember, végre az egész ellenséges kórház 2000 emberrel, jutott fogságba. A zászmány két ágyúból, 500 fegyverből, a francia hadsereg balszárnyának teljes tartalék lőszeréből, tetemes ruhakészletből, 400 hordó lisztből és nagymennyiségű szalma-, bor- és szalonna-készletből állott.

Hogy készült a czopf? Utolsó füzetünkben néhány adatot közöltünk a Mária Terézia időbeli öltözködésre vonatkozólag. Ez adatokat pótoljuk Lacy tábornagy parancsainak azon pontjaival, melyek a

híres *czopfra* vonatkoznak, hozzáteve egy ezred-parancsnok kiegészítő parancsát, mely a czopfkészítés titkait előttünk föltárja.

A parancs két pontja a következő:

20. pont. «Ő Felsőge nem látja szívesen — s evvel úgy hiszem minden meg van mondva — hogy a katonák haja vízzel befecskendezve és aztán a hajporral mint egy vastag péppel legyen összeragasztva; a csinoság szükséges a katonánál, de azért nem szabad semmi túlzásnak bekövetkezni. A közember egy, legfőlebb két hajfürttel, mesterkéletlenül fésültessék meg».

21. pont. «A hajfonatokat nem kell hamisítani; az állítatik, hogy vannak ezredek, melyeknél a legénység fadarabokat köt a szalag alá. Az ezredek ügyeljenek, nehogy ilyen dolgok miatt nevetségessé váljanak sőt felelősségre vonassanak».

Az ezred-parancsnok Lacy gróf tábornagy föntebbi rendeletére, még többféle intézkedést talált szükségesnek s rendeli: «A haj szolgáltatón kívül az úgynevezett Catogan-ban (?) — mely fönt egy hüvelyk, a szalagban egy hüvelyk és lent ismét egy hüvelyk, összesen tehát három hüvelyk hosszú legyen — hordandó; nem szabad tágan megkötni s úgy, készíttendő (görbítendő), hogy az alsó rész a kabáthoz ne érjen. A gombostűk, melyekkel a szalag megerősítették, alúlról dugandók be, hogy ne legyenek láthatók. Azoknak, kiknek oly hosszú hajuk van, hogy a kötésig ér, nem kell ál-czopfot (Zöpfel) befenni; de a kiknek hajuk rövid, azoknak egy három ágú ál-czopfot kell a fonatba befenniök és egész az első kötésig kell azt befoglalniök; ugyanazt tegyék azok is, kiknek oldal hajai nem érnek egészen a hátulsó kötésig.

Az oldal hajak, udvari hadi tanácsi rendelet folytán, fürtök helyett, mind a fül fölött a czopfba fésüldők vissza; azok pedig, kiknek oldalhajuk oly rövid, hogy nem ér egész a czopfba, azt három ágú fonatba kötelesek rendezni. A hajnak természetes színe meghagyassék, tehát az ne erősen, hanem csak keresztül hajporozandó.

A czopf felső részén, a nyakravaló csattjával egyirányban kötéssék meg és az elő írás szerint a kötésben egy láb hosszú, a lent kiálló haj ne több mint két hüvelyk, összesen tehát 14 hüvelyk hosszú legyen. A czopfok természetes vastagságúak maradnak, a milyen vastag a haj s hamis haját senki ne fonjon bele; csak az ujonczok vannak e szabály alól kivéve, kiknek haja csak épen a czopfba fonandó be és kik az előirt hosszúság és vastagság elérésére hamis fonatokat is használhatnak.¹⁾

¹⁾ Cs. k. udv. hadi tanács; tábor-megjegyzések az 1768-ik évből és egy erre vonatkozó ezred-parancs-könyv. Cs. és kir. hadi levéltár 4. Nro 53.

HADTÖRTÉNETI IRODALOM.

I. ISMERTETÉSEK.

II. Rákóczy György. Írta *Szilágyi Sándor*. A Magyar Történeti Életrajzok folyamán közrebocsátja a Magyar Történelmi Társulat. Nagy 8-adrét, 212 lap.

A Történeti Életrajzoknak legutóbb megjelent füzetében Szilágyi Sándor jeles történettudósunk befejezte II. Rákóczy György életrajzát.

Szilágyi Sándor már hosszabb idő óta nem adott ki nagyobb földolgozott munkát, mert a Történelmi Társulat ügyei, folyóiratok szerkesztése s más egyéb munkálkodások által nagy mértékben el levén foglalva, a mi ideje ezen kívül még megmaradt, azt a kutatások vették igénybe; így tehát már régebben nem volt módunkban szép irányát, világos, tömör előadását élvezni, mely tulajdonságok munkáinak mindig kiváló előnyét képezték.

Annál inkább örülünk, hogy újabb megszólalása alkalmával a magyar történelemnek egyik legérdekesebb s legrokonszenvesebb alakjával, II. Rákóczy Györggyel foglalkozik, kinek nagyratörő szellemét, merész vállalkozásait és tragikus végét alig tudta volna valaki élelénkeben s érdekesebben élénk varázsolni, mint a régi Erdély Bethlen-Rákóczy időszakának jeles kutatója és művelője.

II. Rákóczy György életrajza ezek szerint egyike a jeles gyűjtemény legsikerültebb kötetének, s a legnagyobb érdeklődéssel kísérjük hősét gyermekkorától kezdve egész a fenesi csatáig, hol a végzet által lesújtott, mindenki által elhagyott fejedelem a török ellen vívott harcban súlyos sebet vesz, mely a csata után 14 napra Nagyváradon halálát idézte elő.

Kevés embernek jutott változatosabb sors, mint a szerencsétlen végű lengyel hadjárata által európai hírre jutott II. Rákóczy Györgynek, ki azt hitte, hogy mint a reformatio oszlopa, a brandenburgi és svéd protestáns államok segítségével a keleten és a császár a török közzé ékelt hatalmas államot teremtsz; nevezetes időszak, midőn erdélyi magyar hadak a kozákokkal és svédekkel együtt természetellenes harcot folytatnak Lengyelország ellen, ugyanazon ország ellen, melyben Rákóczy Báthory István utódja kívánt lenni, melynek koronáját fejére tenni, legfőbb vágyai

egyikét képezte. Egynéhány évtized múlva megszűnt Erdélyország önállósága, s kozákok, svédek, lengyelek megaláztattak egy más hatalomtól, mely e háborúknak részben értelmi szerzője is volt s mely valamennyit megrontani, megsemmisíteni igyekezett.

Az 1657-ik évi lengyel hadjárat különben hadtörténelmi szempontból is kiváló esemény s bár szerencsétlen véget ért, nem kevésbé szerzett dicsőséget Rákóczynek, valamint az erdélyi magyar had jeles fővezérének, Kemény Jánosnak is. E hadjáratot Szilágyi — bár csak röviden s inkább a fejedelem személyére vonatkozó adatok és mozzanatok kiemelésével — szintén érdekesen tárgyalja s e leírás, kapcsolatban a már közlött¹⁾ s közlésre előkészített okiratgyűjteményekkel, most már egy katonai tanulmánynak is alapját képezheti.

A műnek képekkel, hasonmásokkal és rajzokkal való földszítése igen gazdag. Kiemeljük a Dahlberg-féle gyönyörű katonai rajzokat, melyek egyikét e füzethez mellékeljük, annál is inkább, mivel e hadjáratról legközelebb úgy is tanulmányt fogunk olvasóinknak bemutatni.

II. HAZÁNKA T ÉRDEKLŐ KÜLFÖLDI HADTÖRTÉNETI IRODALOM.

Terno E., 25 Jahre. Erinnerungsblätter aus der Geschichte des Husaren-Regiments, Kaiser Franz Josef, König v. Ungarn. (Schleswig-Holsteinisches) Nr. 16. (Schleswig, Detlefsen. 114 old. 1 M. 50.)

Krones Ferencz, Radetzky. (1891. 2 Mark). — *Smolle F. M. L.* Radetzky. Sein Leben und seine Thaten (1 Mark 40.) — *C. Duncker*, Das Buch vom Vater Radetzky (1891. 3 Mark). Ez utóbbi könyv: «Radetzky apó» czím alatt magyar fordításban is megjelent.

Friedrichs II. Einbruch in Böhmen 1757 und das Treffen bei Reichenberg. (Organ der milit. wissenschaftlich. Vereine, 42. köt. 1 füz. 1891.) U. ott található *Molnár*, Auszeichnungen und Privilegien einzelner Truppenkörper des k. u. k. Heeres. (U. ott 3. füzet.)

Die Inhaber d. JI. N. 52. zur Feier seines 150. jährigen Bestehens. (Pest. Lloyd. Okt. 27.)

Kunze, Über die Thätigkeit u. Verwendung der Kavallerie im Feldzug d. J. 1866. (Megj. a Jahrbücher für die deutsche Armee, 1891. évi juniusi füzetében.)

¹⁾ Szilágyi Sándor: Erdély és az északkeleti háború; a Magy. Tud. Akadémia kiadása. Ismertette Hadtört. Közl. 1891. 283—284. lap.

Die Schlacht von Leuthen und Custozza. Eine Parallele. (Megj. az «Organ der militärwissenschaftl. Vereine 1891. évi 5. füzetében.)

La campagne de 1814. Czikksorozat. Megj. a Journal des sciences militaires 1891. évfolyamában.

Thomas Ch. Les grand cavaliers du I. empire. (1890. Paris. Berger-Levrault. 513 l. 7 Franc.) Az I. füzet tartalmát Lasalle, Kellermann, Montbrun, a három Colbert és Murat lovas-tábornokok életrajzai képezik.

Robinet de Cléry, Général de Lasalle. D'Essling à Wagram. (Paris. 1891. 250 l. 5 Fr.) E híres, Wagram-nál elesett lovas-tábornok tetemeit tudvalevőleg a múlt évben Bécsben kiásták és visszavitték Párisba.

Jablonski L., L'armée française à travers les âges. (II. és III. köt. Paris. 480. és 540. l. à 5 Fr. Az I. köt. megjelent 1890-ben.)

Baron de Marbot, Mémoires. (I. köt. «Austerlitz, Eylau»). Paris. Plon-Nourrit 1891.) Újabbán megjelent a II. köt. is. Marbot Napoleon császár leghíresebb lovas tábornokainak egyike vala. Emlékíratait kivált eleven irány jellemzi. Marbot műve egyébiránt azért is érdekes reánk nézve, mert saját szavai szerint, a híres francia Bercsényi-huszár ezrednek egyik utolsó tagja vala. Ismertetést közölt a Pesti Napló 1891 decz. 29—31. számában.

Quartallblätter d. hist. Vereins für Hessen (1889). Röschen. Der Marsch des Feldmarschalls Battyhány durch Ober-Hessen im J. 1745.

Brogie, (Duc de), Fin de la guerre de la succession d'Autriche. (Revue des deux Mondes. 104. köt. 1891. 4-ik folytatás és vége.)

E. Schuler, Das Gefecht bei Skalitz (1866). Megjel. a Streffleur's Militär Zeitung 32. kötetében. 255. l.

Trinius, Gesch. der Kriege 1864, 1866, 1870—71. (Berlin. Dümmler. 2. kiad. 3. köt.)

Matthes von Bilabrock, Taktische Studie über die Schlacht von Custozza (1866). Bécs. Seidel. 4 Mark.

Fricke Gusztár, Der bairische Feldmarschall Alessandro Marchese Maffei. Ein Beitrag zur Gesch. der Türkenkriege und des spanischen Erbfolgekriegs. (Berlin. Fock. 54 l. 1 M. 50 Pf.)

Brock L., Die Brandenburger bei Szlankemén und im Türkenkriege 1691—97. (Rathenow. Babenzien. 1891. M. O. 80.)

Pletzger Rezső b., (hadnagy a 9. sz. huszár-ezredben), Die Entstehung und Vergrößerung der österreichisch-ungarischen Monarchie in Form eines Stammbaums. (Bécs, Seidl.)

Zwiedinek-Südenhorst, Erzherzog Johann von Österreich im Feldzug von 1809. (Graz, Styria. 1892. 260 old. 3 tábla. 4 M. 30 Pf.)

Weil, La campagne de 1814. La cavalerie des armées alliées pendant la campagne. (Paris, 1891. Bandoin. 8 Franc.) Ezen, első sorban a bécsi császári és külügyi miniszteriumi levéltárak nyomán írt mű a magyar lovasság érdemeit ismételten hangsúlyozza.

Rotenhan (ezredes), Die neuere Kriegsgesch. der Cavallerie von 1859 bis heute. (II. köt. 1870—1891.) München, Franz. 5 M. 50 Pf.

III. A MAGYAR HADTÖRTÉNETI IRODALOM REPERTORIUMA.

TIZENNEGYEDIK KÖZLEMÉNY.

IV. BÉLA (folytatólag) V. ISTVÁN ÉS IV. LÁSZLÓ.

Horvát- és Dalmátországra vonatkozólag: *Kukuljević*: A mongolok Horvát- és Dalmátországban. (A vinkovčei gymn. 1865-iki értesítőjében. Németre fordította *Vaníček*.)

Kukuljević-Sakčinski: Der Kampf der Kroaten mit Mongolen u. Tataren (Kroatische Revue, II. évf. 1886. 1. füz.).

Harczius Frigyesre vonatkozólag: Der letzte Babenberger (Hormayr, Taschenbuch, 1811. 175. l.). — Die Schlacht an der Leitha. (Streffleur's Milit. Zeitschrift. 1822.) — *Schwammel*: Der Antheil des österreich. Herzogs, Friedrichs des Streitbaren an der Abwehr der Mongolen und seine Stellung zu König Béla, IV. von Ungarn. (Zeitsch. f. österr. Gymnas. 1857.) *Fikler*: Hzg. Friedrich der Streitbare (1884. Innsbruck). Ismertette *Barabás S.* a Századokban (1885).

A szomszéd népek történeléből: *Hormayr*: Der Mongoleneinfall (Archiv, IX. 1818). *Pulacky*: Der Mongoleneinfall (1842. Prágai akad. értek.). *Jireček* cseh nyelven írt értekezése (1865). *Bachfeld*: Die Mongolen in Polen, Schlesien, Böhmen u. Mähren (Innsbruck, 1889). *Schwammel*: Über die angebliche Mongolen-Niederlage bei Olmütz 1241. (A bécsi akad. értekezései között, 33. köt. 1860. Kimutatja, hogy e hír a mesék honába való. Keletkezését a tatároknak 1235-ben történt támadásával hozza kapcsolatba, mely támadásra — állítólag — IV. Béla ösztönözte a tatár-kún hadat.) *Kleinmayer*: Der Mongoleneinfall (a görzi gymn. értesítőjében. 1870). Több apró dolgozatot Bresslau- és másoktól l. a Jahresberichte der Geschichtswissenschaft cz. vállalatnak 1887. és 1888. évfolyamában.

Az ország helyreállítása. Védelmi intézkedések. *Rómer Flóris*: A magyarországi várakról (Arch. Ért. 1877). *Czobor Béla*: Magyarország középkori várai (Századok, 1877, 599. lap). *Wenzel Gusztáv*: Kritikai tanulmányok a Frangepánok történetéhez Magyarországon (Akad. Értekez. 1884). *Ugyanaz*: A Frangepánok a magyar történelemben (Századok, 1890. 193. l.). *Ugyanaz*: A magyarországi középkori várak és városok építkezési módjáról (a magyar orvosok és természettudósok gyűlése 1867. évi munkálatai között). — Továbbá: *Boncz Ödön*: A magyar és kún viseletről (Arch. Értesítő, 1887. júniusi füzet). *Nagy G.*: A magyar középkori fegyverzet (ugyanott, 1890. és 1891. évf.). — *Hunfalvy Pál*, Krajova eredete (Századok, 1886. 387. lap.). *U. az*, Kún telepítésekről Moldvában 1247 kör. (u. ott 1890. 362 s k. l.). *Szalay József*: Városaink a XIII. században (1879.) *Pesty Frigyes*: A macsói bánok. (Századok, 1871. 2 czikk.). *Weneel G.*: Rosztizláv, galicziai herceg, IV. Béla veje. (Akad. értekez. 1888.) *Hertner Mór*: Borics és Rosztizláv. (Századok, 1889. 546. l.) Végül a kúnok-ról szóló irodalom, kül. *Gyárfás* műve.

IV. Béla és fia István közötti háborúk. Aránylag legjobb *Huber Alfonz* akad. értekezése: Studien über die Geschichte Ungarns im Zeitalter der Árpáden. (Archiv für österr. Gesch. 65. köt. 175 l.), kivált a «*Historia annorum*» nyomán. Az isaszeghi csata évét helyesen 1267-re teszi. V. ö.: Századok 1884. 159. és 1885. 428. l. (Pauler Gyula nézetét). — A magyar kézikönyvek mindeddig e kérdésre vonatkozólag Katona nyomán haladnak, elbeszélésük hibás.

Háború Ottokár cseh király ellen. A következő eseményekre nézve az úgyn. *Ottokár-féle stájer rimes krónika* képviseli aránylag a legfontosabb kútfőt; mindazonáltal óvatossággal használandó. A sehogyan sem kielégítő *Pez-féle* kiadástól (Ss. rerum austriacarum. III. köt.) mostanában teljesen eltekinthetünk, a mennyiben 1890 ben a többek által előkészített új kiadás, *Seemüller* szerkesztése mellett, végre megjelent. (Mon. German. Ss. «*Deutsche Chroniken des Mittelalters*». V. köt. 1 rész. 1 fele.) E kútfő becseré nézve lásd *Lorenz*, Deutsche Geschichtsquellen. I. köt. 200 l.) E kútforrás mellett kivált az eml. *Historia annorum*, a melki és klosterneuburgi évkönyvek, továbbá *Kézai* jön tekintetbe.

Kézikönyvek. *Lorenz Ottok.*, Deutsche Geschichte im XIII. u. XIV. Jahrhundert. 2 köt. *Palucky*, Geschichte Böhmens II. köt. *Huber*, Gesch. Österreichs. I. 528. *Krones*, Grundriss stb. 286 l. (hol a cseh kútfők és irodalom is megtalálható).

Értekezések. Die Schlacht bei Kroissenbrunn an der March. 1260. (*Streiffleur*, Militärische Zeitschrift 1822. évi foly.). *Huber Alf.*, Die österr. Reimchronik und das österr. Interregnum. (Mittheilg. d. Instituts für öst. Gesch. 1883. évf.). V. ö. *Czech*, Gesch. der Stadt Raab, während der Kriege von 1271—73 zwischen Stefan V., Ladislaus IV. u. Ottokar II. (Hormayr, Archiv 1828. 19. köt.) *Lampel*, Die Landesgrenze von 1254. (Arch. für österr. Gesch. 71. köt. 297 l.). A negyedik cseh háborúra vonatkozólag l. még a *Kún László*-ról szóló irodalmat is (a követk. füzetben). A legfontosabb művet *Szabó Károly* írta. (A «Történelmi Életrajzok» gyűjteményében. 1886.).

Összeállította :

Dr. Mangold Lajos.

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR.

15-ik szám.

A huszti vár lövő szerszámainak leltára. özvegy Rhédei Ferenczné Bethlen Drusiánna idejében, 1669 január 1-én, a mikor Katona Mihály lépett a várkapitánysági állásba. A leltározók: Daczó Ferencz, Balásfi Zsigmond és Piskolti Literati János számadók, Nagy Lőrincz és Losonczy Márton huszti várlakosoknak adták át a várban talált tárgyakat a következő sorban.

Külső kapun való bástya. Ezen bástyán van két öreg és egy

mozsár-ágyú minden hozzátartozó eszközökkel együtt	...	Nro	3
Négyfontos sebes taraczk egy	...	"	1
Van ezekhez portöltő rézkalán	...	"	3
Döröklő van	...	"	3
Ágyú és taraczk tisztító penete	...	"	3
Ostrom ellen kapu közzé való négy csigájú karikás összerott fa	...	"	1
Tüzes lámpástartó vashorog egy	...	"	1
<i>Nyári bástya.</i> Ezen bástyán van öreg és közép lövő szerszám	...	"	6
1. A Farkas nevű ágyú tízfontos	...	libr.	10
2—3. A két sebes taraczk öt-öt fontos	...	"	5
4-ik a forgó kis réztaraczk. 5-ik a négyfontos sebes taraczk	...	"	4
6-ik. A szakállas hosszú vas siska, rosz forgó lábával.	...		